

[1587] *Us læwe prins en harre. Ta de assosjatyf yn it Frysk*

Jarich Hoekstra

Abstract. *This article discusses the development of the associative plurals X en har(re) (lit. ‘X and them’) and X en dy (lit. ‘X and those’) in Modern West Frisian, the latter of which gradually replaced the former in the 20th century. For harre in the former construction two possible historical analyses can be taken into consideration: harre may have been either the object form of the 3rd person plural personal pronoun (‘them’) or the substantively used form of the 3rd person plural possessive pronoun (‘theirs’). In the latter case the plural possessive pronoun must have expressed family membership rather than plural possession. Whatever the right historical analysis may be, in the course of its development har(re) was effectively considered as the object form (‘them’). Since the associative plural X en har(re) then became to be regarded as somewhat inappropriate in subject position – as also witnessed by the discussion in the prescriptive grammars – it was ousted by the associative plural X en dy, perhaps initially originating from Town Frisian.*

1. Yn ‘t foar¹

It Frysk hat in assosjatyf of assosjatyf meartal, sa’t dy konstruksje yn ‘e literatuer meastentiids neamd wurdt (Corbett 2000, 101-111, Moravcik 2003, Kibort 2008, Daniel & Moravcik 2013). De assosjatyf bestiet yn it hjoeddeiske Frysk út in eigennamme, sibskipsterm of titel, it bynwurd *en* en it oanwizend foarnamwurd *dy*, en de konstruksje tsjut in persoan oan yn ‘t bûn mei ien of mear oare persoanen (sjuch foar in koarte beskriuwing Hoekstra (1988) en Dyk (2018)):

- (1) Feike en dy ‘Feike en syn famylje, Feike en syn maten’
 ús mem en dy ‘ús heit en mem, ús âlden’
 buorman en dy ‘buorman en syn famylje, buorman en buorfrou’

Dat wy by de konstruksje yn (1) net te krijen ha mei in lykskikkende haadwurdkloft, mar dat *en dy* dêr ta in foech assosjatyf suffix wurden is,

1. Foar kommintaar op in kladde fan dit artikel en foar syn help by de Hylper data tankje ik Siebren Dyk. Nils Århammar sis ik tige tank foar syn help by de Hilgelanner data.

docht bliken oan it feit dat *en* yn 'e konstruksje altyd mei in sjwa útsprutsen wurdt en mei it foarôfgeande wurd gearraant:²

(2) Feike en dy [faikəndi]

Boppedat hat de konstruksje wurdklam, gjin wurdkloftklam (ferl. den Besten 1996, 16):

(3) FEIke en dy vs. Sipke en IK

De assosjatyf mei *en dy* is navenant jong yn it Frysk. Hy komt, sa't sjen litten wurde sil, earst yn 't lêstoan fan 'e 19de iuw op njonken in âldere konstruksje mei *en har*, dy't sels de opfolger is fan in konstruksje mei *en harre*:

(4) Feike en har
Feike en harre

De konstruksje mei *en har* rekket yn 'e rin fan 'e 20ste iuw yn 't neigean.

Wêrom is de skiednis fan 'e assosjatyf yn it Frysk ferrûn sa't ik dat hjirboppe koart oantsjut haw? Wêr komt de konstruksje mei *en har(re)* wei en hoe moat de aparte foarm *harre* dêr ferklearre wurde? En wêrom wurdt *en har(re)* op 't lêst ferkrongen troch *en dy*? Dat binne de fragen dêr't ik yn dit stik in andert op jaan wol.

2. De assosjatyf yn 'e talen fan 'e wrâld

Ear't ik in wiidweidiger oersjuch jou fan 'e histoaryske ûntjouwing fan 'e assosjatyf yn it Frysk, wol ik de konstruksje yn in wat breder ramt sette. Hoewol't de measte Germaanske standerttalen de konstruksje net hawwe, komt er rûnom op 'e wrâld foar. De assosjatyf tsjut ien persoan oan dy't der yn 'e pragmatyske kontekst útkipt, de fokusrifferint, plus ien of mear persoanen dy't fêst mei him of har assosjearre binne (troch besibbens, freonskip of mienskiplike aktiviteiten). De fokusrifferint is altyd in minske, mar it soarte fan persoansoantsjuttingen dat mooglik is yn in konstruksje en yn in taal kin fariëarre. Moravcik (2003, 472) jout de karmooglikheden oan yn 'e neikommende ymplikative skaal:

(5) eigennamme > sibskipsterm > titel > oare (beskate, minsklike) haadwurden

It Westerlauwersk Frysk sit, sa't wy sjoen ha, moai heech op dy skaal; de

2. De assosjatyf wurdt somtiden ek mei ferbiningsstreekjes skreaun: *Feike-en-dy*. Yn âldere literatuer fynt men boppedat inkeldris gefallen dat de fokusrifferint en *en* oaninoarskreaun wurde.

skied leit dêr, likegoed yn ‘e konstruksje mei *en dy* as yn deselde mei *en har(re)*, tusken titels en oare haadwurden.

By de assosjearre persoanen lit it Westerlauwersk Frysk ek in moai grut ferkaat ta: it kinne sibben of freonen wêze, mar ek oare lju dy’t wat yn ‘e mande mei de fokusrifferint dogge. Derfoaroer binne de assosjearre persoanen yn ‘e Noardfryske assosjatyf sa’t it liket beheind ta de famylje (sj. par. 4).

Wylst de fokusrifferint eksplisyt neamd wurdt yn ‘e konstruksje, wurde de assosjearre persoanen allinnich mar yndirekt oantsjut. Dat kin troch in grut ferskaat fan formale middels. Neffens it mal by Moravcik (2003, 470) kin dêrfan it neikommende oersjuch jûn wurde (‘X en X syn/har assosjearre persoanen’ is de grûnbestjutting fan ‘e assosjatyf, X is de fokusrifferint en fetprinte is dat part fan ‘e betsjutting dat formeel útdrukt wurdt yn ‘e konstruksje):³

- (6) a. X en X syn/har assosjearre persoan(en)
Japansk:	Tanaka- tachi
<i>Tanaka-PL</i>
Turksk	Mehmet- ler
<i>Mehmet-PL</i>
- b. X en X syn/har assosjearre **persoan(en)**
Afrikaansk:	Koos- hulle
<i>Koos-hja</i>
Âldnoarsk	þeir Gizorr
<i>hja Gizorr</i>
- c. X en X **syn/har** assosjearre persoan(en)
Ongersk:	János- é-k
<i>János-syn-PL</i>
Bulgaarsk	Peš- ov-i
<i>Pešo-Adj-PL</i>
- d. X **en** X syn/har assosjearre persoan(en)
Baskysk:	Miren- eta
<i>Miren-en</i> |
|----------|--------------------------------------|

3. Net yn dizze list opnommen is de mooglikheid dat in net fierder markearre ientallige fokusrifferint mei in meartallich tiidwurd kombinearre wurdt, lykas yn it Malteesk (Corbett 2000, 191):

(i) Brian gew
Brian kaam-PL
‘Brian en dy kamen’

e. **X en X syn/har** assosjearre **persoan(en)**

Frysk:	Feike en dy
Afrikaansk:	Koos en die ⁴
Føroyarsk	Anna og tær
Ingelsk (dial.):	John 'n them

It type yn (6e) is sa't it liket beheind ta de Germaanske talen. Boppedat giet it dêrby om lytsere talen of dialekten. Dat soe ynsafier rillevant wêze kinne dat de assosjatyf typysk brûkt wurdt foar de famylje, dy't yn lytsere (taal)mienskippen fan âlds in gruttere rolle spile.

De Fryske konstruksje mei *en har(re)* moat nei alle gedachten syngroan ek beflapt wurde ûnder it type yn (6e), mar ik sil sjen litte dat wy by *harre* histoarysk ek tinke kinne soene oan in genityf meartal of in meartallich besitlik foarnamwurd, en yn dat gefal soene wy foar de konstruksje mei *en harre* histoarysk útgean moatte fan it neikommende type:

(6') f. **X en X syn/har** assosjearre **persoan(en)**

Frysk:	Feike en harre
--------	-----------------------

Ear't wy dy konstruksje yngeander analysearje, sil ik lykwols earst in algemien oersjuch fan 'e histoaryske ûntjouwing fan 'e assosjatyf yn it Frysk jaan.

3. *De assosjatyf yn it Westerlauwersk Frysk: in histoarysk oersjuch*

Yn it Âldfrysk is de assosjatyf net oerlevere en yn it Ier Nijfrysk ferskynt er earst yn 'e 18de iuw. Hy oppenearret him foar it earst yn 'Waatze Gribberts Bruyloft' yn twa lokale genitiven:⁵

- (7) a. As it ney mijn sin wesse mocht/ ick woe wol helte faaker **ney Gabe Rinnerts en herres** to Bjier gæn/ in ien hæl kantje of twa (as it so lye koe) oppe toskén nimme [1701C]
b. nu Jantsen gong nu reys **ney Bouwe Wijntzes en herres**/ in frægh ofse dat goed al yne Seck dien hadde [1701C]

4. Fan 'e Afrikaanske konstruksjes mei *-hulle* en *en die* is wol úthoden, dat se út it Frysk komme soene (van Kempen 1969, 293-296). Dat is lykwols, at men besjucht hoe algemien oft sokke konstruksjes binne, net botte oannimlik.

5. In lokale genityf is in persoanoantsjuttende haadwurdkloft (eigennamme, titel of persoanlik foarnamwurd) mei in genityfsuffiks, dy't, yn kombinaasje mei in ferhâldingswurd, ymplisyt it wenplak fan 'e oanbelangjende persoan oantsjut (Laperre 2012/2013).

Oft de grûnfoarm fan ‘e assosjatyf *X en herre* of *X en her* wie, is dêr net út te meitsjen.

De assosjatyf komt fierders yn it Ier Nijfrysk allinnich mar yn it wurk fan Feike Hiddes van der Ploeg (1736-1790) foar. De konstruksje daget ien kear op yn ‘e beskriuwende ynlieding fan dy syn fers ‘De Prins kaam ta Boetenpost’:

- (8) Toa Boetenpost sjugge fjouwer boeren **us læwe prins en harre** [1777O]

Fierders oppenearret er him yn Van der Ploeg syn tenielstikken: 5x yn ‘Mayke Jakkelis’ (1778B), 11x yn ‘De Tankbre Boere Zoon’ (1778O), 3x yn ‘Het Jonge Lieuws Boosk’ (1779C) en 6x yn ‘De Faam fin twaa wudden’ (1784A). Ferlykje:

- (9) a. Dat zil my ris ny dwaan / of **Japik en harre** za zonder witten fut fæen binne! [1778B]
b. ik betankje uis **Grijtman en harre** wol toezenreis/ dat ze him stiddjerje litten ha! [1778O]
c. dy haffe justerjoon let by **Orreheit en harre** ta strouwkjen west. [1779C]
d. dogs **heitten harre** wolle het uitterstee net lye/ dat ik oon hem booskje. [1784A]

Van der Ploeg brûkt einliks altiten de foarm *harre* yn ‘e konstruksje, mar yn ‘e neikommende oanhaal út ‘Het Jonge Lieuws Boosk’ stiet ien kear *jerre*, dêr yn possessyf gebrûk (*Doeken* = *Doeke en!*):

- (10) De Boerinne het Meindert al oon **Kjepman Doeken jerre Frouwk** forlowe. [1779c]

De foarm *jerre* kin van der Ploeg yn Hynljippen skipe ha, dêr’t er fan 1767 oant 1772 domeny wie.

Yn ‘e 19de iuw slacht de konstruksje mei *harre*, almeast yn ‘e Halbertsma-stavering *hjarre* of *hiarre*,⁶ foar master op:⁷

6. Oft der njonken [har] yn it Nijfrysk ek noch in útspraak [jar] bestien hat, sa’t de stavering *hjar* suggerearret, is tige de fraach (Groustra 1958, Folkertsma 1973, 62-63).

7. Idiomatysk is it brûken fan *Janke en hjarre* yn ‘e betsjutting ‘huorren’. Ferlykje:

(i) a. Of miene jo, Eölus, dat je ien hantsje helpe moatte, omdat de jenewer, **Janke-in-hjarre**, in de koegels it net oafkenne? [J. Halb, *eölus* 37-38 (1837)]

- (11) a. Dan rydde lang de droege wey / Ney Orre en Pake / **Heit en harre**; Mey hyngst en wein / of mei de karre. [*Boosk* (2) (ca. 1807)]
- b. Mijn aoders ... di hiender altijt de gechk mei, dat **pastoor en harre** tjin en miig seine vin neef / en tjin en núft / vin nigt / en orreheit en orremem vin paake en beppe hitten. [S.S. Ypma, *aontjemoi* (3) (ca. 1815)]
- c. Ho dat in sîn wirking gîng, om 't jern dat **mem en hjarre** spûnen, in doek to foroarjen, der hiene se ... gjin bigrîp oer. [W. Dykstra, *wever* 2 (1867)]
- d. Ik wol leauwe, det **Jiidert en hjarre** earst hwet jaloersk wierne, det de grytman him, as âldste, foarby taeste. [T.E. Halbertsma, *F.h.e.h.* 15 (1889)]
- e. In ein forljochter wieren wy / as **pake en beppe en hjarre**. [W. Dykstra, *Net ny ek net wei II* 55 (1912)]

De konstruksje kin ek possessyf brûkt wurde, yn alle gefallen attributyf (ferl. (12a)). It liket derop dat er sûnder neiere markearring (mei *-(e)s* lykas yn *by hjarres*) ek yn 'e lokale genityf foarkomme koe (ferl. (12b,c)):

- (12) a. Ik scil myn baes op **Saepk in hjarre** stoepe bringe; den scille se sisse dat Keimpe him moffele het. [J.H. Halbertsma, *lapekoer III* 310 (1834)].
- b. Heit ind mem sochten oeral um it famke, ind it siet heegh ind dreegh by **oárrememmen hjarre** to boártjen. [Halb, *Lex.* 734 (a. 1869)]
- c. Hij het **by memme-ind-hjarre** folle forkeerd, mar ik scoe' him oars yn 'e sted net weibringe kenne. [Halb. A 24 (a. 1869)]

De koarte foarm *har* komt al ier by de *Boereschrieuwer* foar, mar kriget (al-teast op skrift) earst oan 'e ein fan 'e 19de ieu de gút en wurdt dan noch oant fier yn 'e 20ste iuw brûkt:

- (13) a. Uus iene ongetyder hat seind / wy koene dæes tjin rekken meer zwylye as **borlui en har**. [*Boereschrieuwer I* 20 (1821)]

b. In útwrydsk oppronke fromminske siet by in heal ôfbarnde kers en like to slomjen. It wier folk fan **Janke en hjarre** tocht my. [T.E. Halbertsma, *F.h.e.h.* 301 (1889)]

- b. Sy komme by **Lânhjerre en har** yn de kæemmer / en sisse beyde tagelyk: goeden moôn Lânhjerre en Lânvrou. [*Boereschrieuwer I* 6 (1821)].
- c. **Piter en hiar** wolle dat bern mar mei geweld útboaskje. [T.G. v.d. Meulen, *wîlp* 10 (1861)].
- d. As **ús Janke en hjar** mar gjin ûngelok hâlden hawwe. [W. Vrijburg, *stiifkoppen* 14 (1894)].
- e. **Jannes en har** op de Sweach moatte ek in leedkaert ha. [P. Akkerman, *optocht* 33 (1975)]

At wy de neikommende notysje fan Teake Hoekema leauwe meie, dan koe *en har* sels ta in foech suffiks *-enar* gearrane (*poepke* is it ferlytsingswurd fan *poep* as skelwurd foar Dútsker, hjir as in eigennamme brûkt):

- (14) ‘**Poepkenar** binne ek net min’ notearre ik fan immen dy’t de balskoppers fan FC Köln oan ‘t wurk sjoen hie. [Hoekema (1965, 68)]

Ik ha dêr lykwols net mear oanwizingen foar fûn.

De konstruksje mei *en har* hat in attributive possessyf *X en har(re)s*, dy’t moolk ek al by de konstruksje mei *en harre* foarkaam, en in selsstannige possessyf *X en harres*, dy’t ek yn lokale genitiven foarkaam.

- (15) a. Do waerden **Pîbe en hiars** reauen opbirgen. [W. Dykstra, *ûlespegel* 120 (1860)]
- b. Wy hiene **moaike Beitske en hjarres** Anke for dy ûtsjoen. [W. Dykstra, *biddel-maryke* 56 (1874)]
- c. It wier der by **Wigle in hjarres** ien tige roezige boel. [W. Dykstra, *Sw.* 6 (1850)]

Oan ‘e ein fan ‘e 19de iuw fynt men ek de earste gefallen fan *en dy* en it possessive *en dy’s*:

- (16) a. Mar om op **Feikje en dy** torêch to kommen ... Nou kin ik wol bigripe hwêrom as Feikje sa skitende great by **Tet en dy’s** is. [C.D. v.d. Weg, *feikje* 13 (1884)]
- b. **Jimme Omke en dy** hadde jimmer in bulte fen dy hâlden, dy scille dy nou ek net forlegen litte. [C.D. v.d. Weg, *jetske* 10 (1885)]
- c. **Myn omke en dy** dat wierne ljuw / Ek fen ‘t ienfâldich boer’bidriuw. [M. Miedema, *F.m.n.* 90 (1887)]
- d. Dy smiunt hie **syn mem en dy** der oer bekjen heard. [S. v.d. Burg, *Sw.* 17 (1887)]

- e. 't (Hie) er oanwei gien mei it spoekgûlen fen hounen, lyk for **Gjalt en dy's** glêzzen. 't Wier in faei teiken for Gjalt. [S.K. Feitsma, *F.m.n.* 126 (1893)]

It gebrûk fan *en dy*(s) set yn 'e 20ste iuw troch. Hjir noch in pear foarbylden:⁸

- (17) a. **Melle en dy** hienen kinde krige oan in boer. [A. Rauwerda, *Sw.* 110 (1908)]
b. Hja ha by **Tseard en dy's** west to bite-houkjen. [N.J. Haisma, *simmerdagen* 61 (1938)]
c. Suver lyk foar **Hylke Veenstra en-dy's** hûs stie eartiids op'e reed - want in wei koe men it om 1900 hinne noch net neame - in wringe. [L. de J., *Doarpsomropper, moanneblêd foar Âldegea en omkriten* (1ste jg., Augustus 1981, nr. 11)]

Yn keatsberjuchten wurdt de konstruksje mei *en dy* gauris ôfkoartsjend brûkt foar partoeren:

- (18) Yn de finale wienen se mei 5-0 6-4 te sterk foar it partoer Tineke Dijkstra, dat yn de twadde omloop noch fan **Nynke Sijbrandij-en-dy** wûn hie. [<https://www.omropfryslan.nl/nijs/826661-partoer-ilse-tuinenga-wint-keatsen-yn-huzum> (rieplachte op 11-3-2021)]

Navenant nij is ek it bibliografyske gebrûk fan *en dy* foar 'et al.', 'en oaren':

- (19) a. Yn 1984 folget it ferslach fan de twadde taalsosjologyske survey Taal yn Fryslân fan **Gorter-en-dy**. [Klinkenberg, Jonkman & Stefan, *Taal yn Fryslan: de folgjende generaasje* 1 (2018)]
b. Dy plakken komme ek foar yn **K. Fokkema en J.J. Spahr van der Hoek-en-dy's** Taelatlas fan de Wâlden. [T.B. Hoekema, *Us Wurk* 92 (1984)]

Hjoeddedei hat de assosjatyf mei *en dy* it monopoalje en deselde mei *en har* is foar 't neist alhiel útstoarn.

4. De assosjatyf yn 'e Fryske dialekten

Hoe leit it lân der yn 'e Fryske dialekten hinne? Lykas it hjoeddeiske 'Lân-frysk' hawwe de Fryske eilândialekten in assosjatyf mei it oanwizend foar-

8. Njonken *dy* oppenearret him yn 'e assosjatyf inkeldris ek de fariant *dyen*. Ferlykje:

(i) It barde den det dizze heidinne ek yn de Bjirmen kaem, dêr't **Douwe en Geartsje-en-dyen** wennen. [J. Piebenga, *libben* 6 (1935)].

namwurd, mar oars as it ‘Lânfrysk’ mei de oarspronklike meartalliche foarm derfan (*da* < Aldfrysk *tha*).⁹ Ferlykje it Skiermûnteagersk:

- (20) heit en dà ‘heit en dy’ (Visser & Dyk 2002, s.v. *dà*)
 Tjêve en dà ‘Tsjêbe en dy’

Yn ‘e Skylger dialekten is *da*, oars as yn it Skiermûntseagersk, as selsstannich meartallich oanwizend foarnamwurd útstoarn. It is lykwols yn ‘e assosjatyf bewarre bleaun. In konstruksje mei *en da* fynt men op Westskylge. Op Eastskylge is *en da* ta in suffiks *-(e)na* gearlutsen. Ferlykje:

- (21) West (Knop 1954, 186):
 ta-en-da ‘heit en dy’
 ús Antse-en-da ‘ús Antsje en dy’
 Aast (Roggen 1976, 76-77):
 tana ‘heit en dy’
 mimmena ‘mem en dy’
 bi Jellena’s ‘by Jelle en dy’s’

De assosjatyf *X en hja*, dy’t de preskriptive grammatika’s foar it ‘Lânfrysk’ njonken *X en har* postulearje (sj. par. 5), komt yn ‘e dialekten yndie foar. It Hylpersk hie in assosjatyf mei it persoanlike foarnamwurd *jê* ‘hja’ (Van der Kooy 1937, 95, De Boer 1950, 125, *Graet Hylper Wordeboek* 2019, s.v. *jê*, 2).¹⁰

- (22) Ige en jê ‘Ige en dy’
 De burgemester en jê ‘(de) boargemaster en dy’
 En so weea ‘k die (nei)midde bie **Wièget-en-jê**. [1936 Paulus v.d. Kooi, *Naät*, s. 46]
 ‘En sa wie ‘k dy neimiddei by Wiger en dy’

9. It net-Fryske dialekt fan It Amelân hat ek in assosjatyf mei it oanwizend foarnamwurd. It Amelânsk Wurdboek hat s.v. *die*: *Bij oans Jans en die*, bij onze Jan (en zijn gezin of familie) thuis, bij onze Jan en de zijnen.

10. In âld fynplak by Roosjen, Kroese & Eekhoff (1855, 66) is:

(i) **De Koning en jea** komme hir naat.

Dy waard, sa't it lêste foarbyld sjen lit, likegoed yn objekt- as yn subjekt-posysje brûkt.¹¹ In assosjatyf mei it possessyfpronomen *jerre* is lykwols oerlevere:

(23) Sander-enjerre mem [Paulus v.d. Kooi, *Friso* 22-11-1947]

Ferlykbere foarmen kin men ek yn 'e Noardfryske dialekten fine. De foarbylden mei *an jo* ('en hja') yn (24) komme út it Fering-Öömrang:¹²

- (24) a. **Andinen** [= Andine an] **jo** gung waler ä Dör ütj. [Rewert Knudsen, *Hoker feit iäst en Wüf* (1881), hs. Ferring Stiftung, Aalkersum/Alkersum]
'Andine en dy giene wer de doar út'
- b. Wie ha a tauv letzt jiner 2 letj weihnachtsbomer ab patset tu **Linje an ja** an tu üs. [*Briefkerij tusken Otto Bremer en de famylje Peters yn Noorsaarep/Norddorf op Oomram/Amrum*, hs. Nordfriesische Wörterbuchstelle der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel (23-12-1894)]
'Wy ha de twa lêste jûnen 2 lytse krystbeammen fersierd foar Linje en dy en foar ús'
- c. Me a madedamper skel **unkel Enje an jo** kem. [Paul Bahns en dy. 1978. *Fering-Öömrang Skuulbuk*. BraistIBredstedt, s. 45]
'Mei it middeisfear sille omke Enje en dy komme'

It persoanlik foarnamwurd *jo* kin likegoed subjekt- as objektfoarm wêze. It is opfallend dat in attributive possessyf en in lokale genityf fan 'e assosjatyf mei *an jo* yn it Fering-Öömrang net oerlevere binne. Op in mooglike reden dêrfoar kom ik hjirûnder (yn par. 6) noch werom.

Nijsgjirrich, ek yn ferbân mei de ûntjouwing fan 'e Westerlauwerske Fryske konstruksje, binne de foarbylden út it Hilgelânsk. De assosjatyf mei *en dja*, sawol yn subjekt- as yn objektposysje, hat in attributive possessyf mei *en herrem* ('en har') en in lokale possessyf mei *en herrems* ('en harres') (ferl. Århammar & Århammar s.a., s.v. *Eltern* en *bei*):¹³

11. De objektfoarm fan *jê* soe *jem* wêze.

12. In foarbyld út it Mooring fynt men yn Volquardsen (2006/2007, 66):

(i) as **Onkel Thede en ja** här wjarn.
'doe't omke Thede en dy hjir wiene'

13. Dat *en* ('n) *herrem* yn 'e possessive assosjatyf fierder grammatikalisearje koe ta in gewoane posessyfmarkearder lit de neikommende oanhaal út in bânopname sjen, dy't Nils Århammar fan Maria Leitgeber-Dähn makke hat (1971: 2a, spoar 1):

(i) Dear wear en Smet, hi besluug **de Hingster'n herrem Hakiirns** do.
'Dêr wie en smid, hy besloech de hynders har hoefizers doe'

- (25) a. **Ii Mem-en-dja** sen ni dren. [Helg. 219, Okt. 1982]
‘Ús mem en dy binne net thús’
b. Ik trek noa **ii Mem-en-dja** uun Uetersen. [Helg. 251, Juni 1985]
‘Ik tsjuch nei ús Mem en dy yn Uetersen’
c. **Ii Oot en dja** wuunt do bi hem. [Helg. 160 Nov./Dez. 1977]
‘Ús beppe en dy wennen by him, no?’
d. Boppen wuunt **Paul J. Denker’n dja**. [Helg. 162, Jan./Feb. 1978]
‘Boppe wennen Paul J. Denker en dy’
e. Ik siist oawer noa **ii Memmen** [= Mem en] **herrem** Sleäpdörnsk. [Helg. 229, Aug. 1983]
‘Ik draafde nei ús mem en dy’s sliepkeamer’
f. **Anna ‘n herrem Mem** lai dear boppen uun Baad tu sleapen. [Helg. 252, Juli 1985]
‘Anna har mem (Anna en dy’s mem) lei dêr boppe op bêd te sliepen’
g. Dja namt her “**Kaarsen** [= Kaars en] **herrem Liisk**”. [Helg. 314, Aug. 1990]
‘Hja neamden har Carstens Liese (Carsten en dy’s Liese)’¹⁴
h. Dji hupsket mear es dat dji ging langs d’Rekwai hen uun **herrem Mem’en herrems**. [Helg. 149, Dez. 1979]
‘Hja hippele mear as dat se gong de Rekwai lâns nei har mem en dy’s’
i. Do wuunt ik uun **Djon Franz-en-herrems**. [Helg. 273, Apr. 1987]
‘Doe wenne ik by Djon Franz en dy’s’

Njonken *en dja* ‘en hja’ komt lykwols yn it Hilgelânsk fan en ta ek *en djam* ‘en har’ foar, likegoed yn subjektposysje as yn objektposysje:

- (26) a. Dear **ii Groofoor ‘n djam** keen ooin Steed hid, mos wi luuke, weer Karkensteed’n frai wear. [Helg. 211, Febr. 1982]
‘Om’t ús pake en dy gjin eigen plak hiene, moasten wi sjen, wêr’t tsjerkeplakken frij wiene’
b. Hi hat sooit tu ii Foor, Claus R.: “Ni noa **Kanji-’n-djam** hen, deät sen man aarem Feskerlid’n.” [Helg. 268, Nov. 1986]
‘Hy hat sein tsjin ús heit, Claus R.: Net nei Kanje en dy ta, dat binne mar earme fiskerlju’

14. It giet hjir om Liese, de frou fan Carsten.

Inkeld fynt men *en dja* en *en djam* sa't it liket sels njonkeninoar mei de 'korrekte' distribúsje. Ferlykje de neikommende oanhaal út in ferhaal fan Michel Arnolds:

- (27) ...oaber do sooit... hat de iáars Stiirman Paulsen hat bi **ii Foor-en-djam** stin'n, en do hoa **ii Foor-en-dja** sooit tu djam, tu Paulsen: ... [Helg. 461, Nov. 2002]
'...mar doe seine ... hat de earste stjoerman Paulsen hat by ús heit en dy stien, en doe ha ús heit en dy sein tsjin harren, tsjin Paulsen: ...'

Nei dit oersjuch fan 'e ûntjouwing fan 'e assosjatyf yn it Frysk sil it útgongspunt dêrfan, de konstruksje mei *en harre*, nochris wat yngeander besjoen wurde.

5. De assosjatyf yn 'e Fryske grammatika's

Hoe is de histoaryske ûntjouwing fan 'e assosjatyf yn it Frysk te ferklearjen: Wêrom wurdt de konstruksje mei *en har(re)* út it stee keard troch dy mei *en dy*? Wêr komt dy earste konstruksje krekt wei en wat is *harre* dêr?

Yn it Ier Nijfrysk kaam *harre/herre* net allinnich foar yn 'e assosjatyf, mar ek noch as attributyf besitlik foarnamwurd (ferl. (28)) en as de objektfoarm fan it persoanlik foarnamwurd fan 'e tredde persoan meartal (ferl. (29)):

- (28) a. Dir is jytt' in oor Pær / dy sil wr tryje Wycke / Æck **herre** Brul-loft jaan [1609A]
b. din mot sims bliede **harre** pongh, datse as katuwllen sjen [1709D]
- (29) a. Mar sa ijer as wij se zijllen zeagen / strak **harre** oppe hacken ney teagen [1707C]
b. Dirom dy Ondirdanen/ dy socke Rejenten habbe/ mogge God ten hæchsten tanckje en **herre** ljeff habbe. [1778I]

De foarm *harre/herre* giet tebek op Âldfrysk *hi(a)ra*, *hera*, *hara*, de genityf fan it persoanlik foarnamwurd fan 'e tredde persoan meartal en tagelyk it possessyfpronomen. Boppedat kaam dy foarm, al yn it Âldfrysk, ek as akkusatyf en datyf fan it persoanlik foarnamwurd fan 'e tredde persoan meartal foar (ynstee fan 'klassyk' *hia* en *him*).

Harre/herre waard yn it gebrûk yn (28) en (29) sa njonkelytsen troch *har/her* ferfongen, mar yn 'e assosjatyf bleau it langer hingjen oant it dêr fan 'e 19de iuw ôf ek stadichoan troch *har*, de objektfoarm fan it persoan-

like foarnamwurd fan 'e 3de persoan meartal, ferfongen waard. Dy objekt-foarm like lykwols wat raar at de konstruksje as subjekt brûkt waard. It docht jin gjin nij dat de preskriptive grammatika's oan 'e ein fan 'e 19de en it begjin fan 'e 20ste iuw wat mei it 'ûnlogyske' assosjative meartal oan binne. Hja besykje it njonkeninoar foarkommen fan *en har* en *en dy* op ien of oare wize meiinoar yn 't lyk te bringen, karre it brûken fan 'e konstruksje mei *en har* as subjekt bytiden ôf en suggerearje dat men yn 'e subjektposysje *en dy* of sels in folslein optocht *en hja* brûke moatte soe.

Van Blom (1889, 107-108) wiist op it foarkommen fan 'e assosjatyf mei *en har* en *en dy*, mar suggerearret dat men ek *en hja* sizze kin en jout inkeld foarbylden mei *en har* yn objektposysje of as possessyf. Dan skriuwt er:

De toevoeging *en-hjar* wordt dus met juistheid gebruikt in de *verbogen* naamvallen van het persoonlijk, en in alle naamvallen van het bezittelijk voornaamwoord. Waarschijnlijk ten gevolge van het veelvuldig gebruik is in de spreektaal het misbruik ingeslopen, om ook in den eersten naamval van het persoonlijk voornaamwoord den verbogen vorm te bezigen, als: *Jouke-en-hjar binne oan 't hayen*, in plaats van *Jouke-en-hja*. In de schrijftaal behoort dit, als in strijd met de hoofdregelen der taal, te worden vermeden.

It konstruearre *en hja* oppenearret him ek by Postma & de Clerq (1904, 57):

Wol men in persoan mei syn folk ef húsjesin oantsjutte, sa docht men dat mei efteroanhingjen fen *-en-hja* (persoanlik omnamwird) ef *-en-dy* (oanwizend omnamwird), hwer nedich mei bûging: *Pier-en-hja (-en-dy) binne út. Dizze greiden binne Pake-en-dy's (en-hjarres). By Sierk-en-hjarren giet it bêst. Wy bisochten Rinske-en-hjar.*

Sytstra & Hof (1925, 110) sizze dat *en hja* langer net mear brûkt wurdt en dat ynstee fan *en-hjar* as subjekt meast (it korrektere?) *en dy* sein wurdt:

De vorm *en-hja* wordt tegenwoordig niet meer gebruikt, maar algemeen vervangen door *en-hjar*, zoodat men ook in den eersten naamval van het persoonlijk voornaamwoord den verbogen vorm bezigt, als: *Jouke-en-hjar binne oan 't haeijen*. Meest echter: *Jouke-en-dy binne oan 't haeijen*,

Nijsgjirrich is ek noch de behanneling fan 'e assosjatyf yn S. K. Feitsma syn leargong 'De vlugge Fries' (1902, 46). Hy jout de neikommende (fierders kreaze) beskriuwing:

Taalaardig is ook het gebruik van het pers. voornw. *hjar*, in verbinding met een eigennaam of ander z. n.: *Rommert-en-hjar*, R. en zijn gezin ; —

Us omke-en-hjar, mijn oom en de zijnen, enz. - alsmede dat van het aanw. voornw. *dy*, dat op dezelfde wijze gebezigd wordt. Bij deze woordcombinatie wordt de 2e naamv. van bezit, in voorkomende gevallen, door de *verbuiging* van het voorn. kenbaar gemaakt.

Dan jout er lykwols op s. 47 ûnderoaren it foarbyld yn (30) mei *en harre*, dat suggearret as soe *hjarre* de *e*-genityf fan *hjar* wêze:

(30) *Us pake-en-hjarre hûs is greater as uzes.*

Net allinnich de grammatikaskriuwers, mar ek de taalbrûkers kinne har wat ûngemaklik field hawwe by de assosjatyf mei *en har* en kinne in oanstriid hân hawwe om nei in probleemleas alternatyf út te wiken. Dat fûnen se yn 'e konstruksje mei *en dy*.¹⁵ Moolk is *en dy* út it Stedsk yn it Frysk krongen. Halbertsma (1840, 208) skriuwt nei oanlieding fan 'e konstruksje mei mei *en hjar*.¹⁶

De Friesche stedelingen zeggen ook, *grootmoeder-en-horre binne an 't turven*, grootmoeder [en de haren] is aan 't turf opdoen, maar gebruikelijker *en die*, *Feike-en-die suden wat beter op betailen passe; anders raakt Feike-en-dies boeltje schoon op*. *En die* gebruikt men ten platte lande nooit, maar het zij men den enkelvoudigen persoon met *hjar*, *hor*, of *die*, zamensmelte, altijd wordt er een concretum uit geboren, dat een werkwoord op zich doet slaan in het meervoud.

Wylst Halbertsma yn 'e earste helte fan 'e 19de iuw noch úthâldt dat yn it Frysk gjin *en dy* foarkomt, hat *en dy* yn 'e twadde helte fan 'e 19de iuw al in plak nêst *en har* ferovere en oan it begjin fan 'e 20ste iuw wurdt it ek al itige troch de grammatika's.

15. Nijsgjirrich is de fraach nei de ferhâlding fan assosjativen mei 'en dy' (lykas yn it Westerlauwerske Lânfrysk en de eilândialekten) en mei 'en hja' (lykas yn it Hylpersk en de Noardfryske dialekten). Wjerspegelje dy in oanwinnend gebrûk fan it oanwizend foarnamwurd as persoanlik foarnamwurd yn it Frysk (en oare Germaanske talen) njonken it oarspronklike persoanlike foarnamwurd (Kaiser & Trueswell 2004, Bosch & Umbach 2007)? Yn dat gefal soe de konstruksje mei 'en hja' âlder wêze kinne as deselde mei 'en dy'.

16. Fokkema (1937, 157) neamt foar it Ljouwerter sk de assosjatyf mei *en dy* (*Wy gaan naar Dirk en dy*), mar wiist ek op 'e (âldere) assosjatyf mei persoanlike foarnamwurd, dy't al by Jeltema (1768, 6) yn in lokale genityf foarkomt (*bij ons heitenhoris* 'by ús heit en dy's').

6. *Ta in analyze fan 'e assosjatyf yn it Frysk: Wat is harre?*

Mar no werom nei de fraach, wat *hjarre* yn 'e assosjatyf mei *en harre* krekt foar in foarm is. Dy fraach is nei myn betinken oant no ta yn 'e literatuer noch net behannele; *hjarre* sil ymplisyt meast as in njonkenfoarm fan 'e objektfoarm *har* beskôge wêze. Dat *harre* yn 'e assosjatyf oarspronklik de objektfoarm fan it persoanlik foarnamwurd fan 'e 3de persoan meartal wie, is yndie net ûnmooglik. Yn it Hylpersk is de subjektfoarm feralgemiene en yn it Hilgelânsk sjucht men deselde oanstriid om de subjekt- of de objektfoarm te generalisearjen, al skine subjekt- en objektfoarm yn it Hilgelânsk ek noch yn har oarspronklike distribúsje foarkomme te kinnen. Yn it Føroyarsk wurdt de assosjative konstruksje folslein trochdeklinearre foar alle fjouwer fallen:

(31) nom.	Anna og tær
gen.	Onnu og tær
akk.	Onnu og teirra
dat.	Onnu og teimum

It suffikseftige karakter fan *en* + persoanlik foarnamwurd yn 'e assosjatyf kin ta de generalisearring ta ien foarm laat ha en kin der ek foar soarge ha dat *harre* earst mei fertraging ta *har* waard. Oan 'e oare kant soe men dy fertraging ek as in oanwizing sjen kinne dat *harre* oarspronklik net in objektfoarm fan it persoanlik foarnamwurd wie.

Sa't wy sjoen hawwe, kaam *harre* yn it Iere Nijfrysk bûten 'e assosjatyf ek noch foar as attributyf besitlik foarnamwurd. Men soe oannimme kinne, dat *harre* yn 'e assosjatyf ek in besitlik foarnamwurd wie, mar dan de (oarspronklike) pronominaal brûkte foarm derfan. De oarspronklike betsjutting fan *X en harre* wie dan sokssawat as 'X en harres' of 'X en dy fan harren'.¹⁷ Dat liket yn it earste oankommen apart, want it meartallige *hjarre* kongruearret dêr sa't it liket net neffens tal mei de fokusrifferint. Der is lykwols yn it Frysk in oar gefal dêr't in meartallich besitlik foarnamwurd mei in eintallige rifferint foarkomme kin, nammentlik at it mei skibskipstermen of nammen brûkt wurdt:

17. Halbertsma (1840, 208) suggerearret dat moolk ek yn it neikommende sitaat, dêr't er oer lokale genitiven lykas *nei moikes* praat:

Het gebruik vereenigt in diergelijke Friesche spreekwijzen *hjar*, hun , haar, ook wel met *heit* of *moike* tot één woord, en zet het weder in genitivo; *Wy syllen nei oare-heite-in-hjarres*, *nei moike-in-hjarres* [naar groot-vader-en-hares, tante-en-hares]: *hjar* geldt hier in den zin van haar en hun, en het beteekent dus grootvader met de zijnen, tante met de haren.

(32) *ús, jimme, har mem*

Sokke oantsjuttingen kinne nammentlik ek brûkt wurde at om it om einlingsbern giet. It besitlik foarnamwurd hoecht mei oare wurden yn sokke gefallen net meartallich ynterpretearre te wurden. Dat soe der op wize kinne, dat de besitlike foarnamwurden *ús, jimme* en *har* yn har gebrûk mei sibskipstermen in nije, net-meartalliche betsjutting krige ha, sokssawat as ‘ta myn, dyn, syn/har famylje hearrend’. Hja tsjutte dêr net mear sa lyk tal, mar sibskip oan. Men soe dat formeel ferantwurdzje kinne troch oan te nimmen dat *ús, jimme* en *har* ûnspezifisearre wurde binne foar tal ([∞ meartal]): se kinne meartallich rifferearje, mar mei sibskipstermen ek ientallich.

Dat de meartalliche besitlike foarnamwurden yn har gebrûk by sibskipstermen har meartalliche rifferinsje ferlern hawwe (of, better sein, ûnspezifisearre binne foar tal), kin men hiel moai sjen yn it Fering-Öömrang, it Noardfryske dialekt fan Föhr en Amrum. Dêr kinne de meartalliche besitlike foarnamwurden by sibskipstermen lykas yn it Frysk brûkt wurde fan in ienlingsbern.¹⁸

(33) *üüs, jau, hör mam* ‘ús, jimme, har mem’

Mar men fynt yn it Fering-Öömrang ek in perifrastyske possessyfkonstruksje lykas yn (34):

(34) *Hauke hör aatj* ‘Hauke syn heit’ (lett. Hauke har heit)

Dêr sjugge wy dúdlik dat *hör* ‘har’ ientallich kongruearje kin mei de possessor *Hauke*. Itselde kin men ek obstrewearje yn oantsjuttingen foar de famylje lykas (35a) en yn lokale genitiven lykas (35b):

(35) a. *Hauke hören* ‘Hauke syn famylje’ (lett. ‘Hauke harren’)
b. *at Hauke hören* ‘by Hauke thús’ (lett. ‘te Hauke harres’)

Yn par. 4 ha wy sjoen dat de assojatyf mei *an jo* yn it Fering-Öömrang gjin attributive possessyf en gjin lokale genityf njonken him hat. It soe goed wêze kinne dat de konstruksjes yn (34) en (35b) dy funksjes waarnommen ha (*Hauke hören* is fierhinne synonym mei *Hauke an jo*).

It brûken fan ‘e meartalliche besitlike foarnamwurden foar sibskip gie yn it Fering-Öömrang safier, dat der njonken de âlde koarte besitlike foarnamwurden in nije rige fan lange meartalliche besitlike foarnamwurden

18. Ebert (1994, 14): “Im T(raditionellen)-Fering wird kein Possessivpronomen im Singular verwendet, wenn typischerweise eine Zugehörigkeit zu mehreren Personen besteht. So sagt man *üüz mam* ‘unsere Mutter’, *jau aatj* ‘euer Vater’, *üüz mam an aatj* ‘unsere Mutter und (unser) Vater’, auch wenn man das einzige Kind ist.”

foarme waard om wiere meartallichheid oan te tsjuten (sjuch Hoekstra (2007) foar in wiidweidich besprek fan it besitlik foarnamwurd yn it Fering-Öömrang):

- (36) üüs - üsens
Jau - jammens
hör - hörens

Wat betsjut dat foar de assosjatyf mei *harre* yn it Frysk? Men soe oannimme kinne dat *harre* ynearsten ek in besitlik foarnamwurd wie dat sibskip oantsjutte en dat sadwaande ientallich kongruearje koe mei de fokusrifferint. *X en harre* betsjutte ‘X en dy fan harren’ yn ‘e sin fan ‘X en syn/har famylje’.

Kinne wy yn it Iere Nijfrysk (of earder of letter) spoaren fine fan in spesjaal gebrûk fan *har* (*harre*, *her*, *herre*) as in net-meartallige markearder fan sibskip? Grut is de rispinge net. Men fynt foarbylden lykas (37) út *Mayke Jakkelis*, dy’t it wenstige gebrûk fan meartallige besitlike foarnamwurden by sibskipstermen yllústrearje en dy’t ek yn it lettere Frysk noch foarkomme:

- (37) B% BEKKERS Schruften / dy **Jan** erwe het fin **jer Muyke** [1779A]

Der is ek ien foarbyld út *Ansck en Houck* dat moolk te ferlykjen is mei it-selde yn (34) yn it Fering-Öömrang:

- (38) Hie ick Hotse Lolckis Soon / of **Eeltje herre Tiebbe** / Ick boosk ir din op oon [1639B]

Yn ‘e perifrastyske possessyfkonstruksje yn (38) kongruearret *herre* ‘har’ sa’t it liket ientallich mei *Eeltsje*.¹⁹ It is lykwols lang net wis oft *Eeltsje* dêr in manljus- of in frouljusnamme is (itselde jildt ek foar *Lolcke* yn *Hotse Lolckis Soon*).

Hoe kin de assosjatyf *X en harre* ûntstien wêze yn it Frysk? Faaks wie *X en harre* ynearsten in lykskikking lykas Hollânsk *X en de zijnen* en is dy lykskikking grammatikalisearre ta in assosjatyf meartal, doe’t *harre* net mear rjucht begrepen waard. In oare mooglikheid is dat in possessyfkonstruksje fan it slach yn (34, 35) yn it Fering-Öömrang it útgongspunt west hat? Dan soe in (net oerlevere?) konstruksje **X harre* ‘X syn famylje’ werynterpretearre wêze kinne as ‘X en syn famylje’ en is sekondêr in

19. Ik ha ien grif frijwat tafallich gefal yn it Nijfrysk fûn, at dat teminsten net in printflater is foar by *Auke en hjarres* (sjuch de aparte apostrof by *Auke*):

(i) Ruerd wier samar efkes by **Auke’ hjarres** ynroun. [P. Akkerman, *Fr.J.* 122 (1941)]

bynwurd *en* ynfoege. In ferlykber gefal fan it ynfoegjen fan *en* hat men faaks by de ynkludearjende dualis yn it (âldere) Noardfrysk. Dy komt yn it Noardfrysk mei it bynwurd ‘en’ foar, wylst de konstruksje yn ‘e oare (Âld)Germaanske talen gjin bynwurd hat (ferl. Hoekstra 2011, 172-174).

(39) Fering-Öömrang:	wat an Carline	‘Carline en ik’ (lett. wy beide en Carline)
Âldnoarsk:	vit Arnviðr	‘Arnviðr en ik’
Âldingelsk:	wit Sciling	‘Sciling en ik’

In einslutend andert op ‘e fraach nei it komôf fan ‘e assosjatyf mei *en harre* is mei it bytsje data dat wy ta ús foldwaan hawwe net maklik te jaan. It is lykwols mooglik om in pear oannimlike hypotezen op te meitsjen. En faaks kin histoarysk ûndersyk nei ferlykbere konstruksjes yn talen dy’t justjes better oerlevere binne, jin oanwizingen jaan, hokker dêrfan oft de pree hat.

7. By einsluten

Yn dit stik haw ik *harre* yn it âldere assosjative meartal yn it Frysk (bgl. *Feike en harre*) analysearre as de objektfoarm fan in persoanlik foarnamwurd fan ‘e tredde persoan meartal, dy’t yn ‘e konstruksje bestjurre is, of as in oarspronklik pronominaal brûkt meartallich besitlik foarnamwurd (‘harres, dy fan harren’). De mismatch tusken dat (meartalliche) besitlik foarnamwurd en de (ientallige) fokusrifferint yn it lêste gefal is mar skyn, at men oannimt dat it meartallich besitlik foarnamwurd yn it Frysk in net-meartalliche betsjutting ‘ta jins famylje hearrend’ hawwe koe en ûnspeisifisearre wurden wie foar tal. *Feike en harre* betsjutte dan safolle as ‘Feike en deselden dy’t ta syn famylje hearre, Feike en syn folk’.

Om’t de foarm *harre* - likefolle hoe’t er histoarysk analysearre wurde moat - by eintsjebeslút as in objektfoarm *harre* (letter *har*) opfette waard, waard de konstruksje as ûnlogysk oanfield, sa’t ek oan ‘e krampeftige beskriuwingen yn ‘e preskriptive grammatika’s bliken docht. Soks late derta dat yn it lêstoan fan ‘e 19de ieu in nij assosjatyf meartal mei *en dy* (bgl. *Feike en dy*) opkaam (moolk út it Stedsk) en by eintsjebeslút yn ‘e rin fan ‘e 20ste ieu de âlde konstruksje der hielendal útwrotte.

*Institut für Skandinavistik, Frisistik und allgemeine Sprachwissenschaft
Abteilung für Frisistik
Christian-Albrechts-Universität Kiel*

LITERATUER

- Århammar, Nils & Ritva Århammar. s.a. *Deutsch-Helgoländisches Wörterbuch*. [<http://www.helgolaendisch-halunder.de/projekt.html>]
- Besten, Hans den. 1996. Associative DPs. Yn: Crit Cremers & Marcel den Dikken (bes.), *Linguistics in the Netherlands 1996*. Amsterdam: Benjamins, 13-24.
- Blom, Philippus van. 1889. *Beknopte Friesche Spraakkunst voor den tegenwoordigen tijd*. Joure: Zijlstra.
- Boer, Bernardus de. 1950. *Studie over het dialect van Hindelopen*. Assen: van Gorcum.
- Bosch, Peter & Carla Umbach. 2007. Reference determination for demonstrative pronouns. *ZAS Papers in Linguistics*, 48, 39–51.
- Corbett, Greville G. 2000. *Number*. (Cambridge Textbooks in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Daniel, Michael & Edith Moravcsik. 2013. The Associative Plural. Yn: Dryer, Matthew S. & Martin Haspelmath (bes.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. (Online beskikber op <http://wals.info/chapter/36>, rieplachte op 29-12-2018)
- Dyk, Siebren. 2018. -en-dy. *Taalportaal*.
<http://www.taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-13998813306743222>. (Rieplachte op 1-1-2019)
- Ebert, Karen H. 1994. Fering - eine totkranke Sprache? Yn: *Philologia Frisica Anno 1993, lêzingen fan it trettjinde Frysk Filologekongres 20, 21 en 22 oktober 1993*. Ljouwert: Fryske Akademy, 9-28.
- Feitsma, Sake K. 1902. *De vlugge Fries: Handleiding om zonder onderwijzer in korten tijd friesch te leeren lezen, schrijven en spreken*. Zwolle: Zalsman.
- Fokkema, Klaas. 1937. *Het Stadsfries. Een bijdrage tot de geschiedenis en de grammatika van het dialect van Leeuwarden*. Assen: van Gorcum.
- Folkertsma, Boate. 1973. *De stavering fan it Westerlauwersk Frysk yn de njoggentjinde ieu*. Grins: SFFYRUG.
- Graet Hylper Wordebook* = Gosse Blom & Siebren Dyk, *Graet Hylper Wordebook. Woordenboek van het Hindeloopers*. Afûk, Ljouwert/Leeuwarden 2019.
- Groustra, Goase. 1958. Eat oer it “h(j)arjen” yn it Frysk. *De Pompeblêdden* 29, 63-65.
- Halbertsma, Joost. 1840. *Letterkundige naoogst*. I. Deventer: de Lange.

- Hoekema, Teake B. 1965. Ta it forlytsingswurd. *Us Wurk* 14, 62-68.
- Hoekstra, Jarich. 1988. Taalsnipels 72, 73: *Jan-en-dy* I, II. *Friesch Dagblad* (23-04-1988, 07-05-1988).
- Hoekstra, Jarich. 2007. Fragen zum Possessivpronomen im Fering-Öömrang (Nordfriesisch). *Us Wurk* 56, 89-113.
- Hoekstra, Jarich. 2011. Der nordfriesische Dual: Fakt und Mythos. Yn: Lieselotte Anderwald (Hrsg.), *Sprachmythen - Fiktion oder Wirklichkeit*. Frankfurt a.M.: Lang, 161-183.
- Jeltema, Anne. 1768. *Het vermaak der slagterij*. Leeuwarden: Jeltema. [Ek yn: Anthonia Feitsma & Rixt Bosma (bes.). 1957. *Frysk út 'e 18de ieu III*. Grins: Frysk Ynstitút oan de Ryksuniversiteit, 70-80.]
- Kaiser, Elsi & John Trueswell. 2004. The referential properties of Dutch pronouns and demonstratives: Is salience enough? Yn: Cécile Meier & Matthias Weisgerber (bes.), *Proceedings of the Conference "sub8 – Sinn und Bedeutung"*. Arbeitspapier Nr. 177, FB Sprachwissenschaft, University of Konstanz, Germany.
- Kempen, Willem. 1969. *Samenstelling, Afleiding en Woordsoortelike Meerfunktionaliteit in Afrikaans*. Goodwood: Nasou. (Twadde, op 'e nij besjoene printinge fan Willem Kempen, *Woordvorming en funksiewisseling in Afrikaans*)
- Kibort, Anna. Associativity. *Grammatical Features*. 7 January 2008. <http://www.grammaticalfeatures.net/features/associativity.html>.
- Knop, Gerrit. 1954. *De spraakkunst der Terschellinger dialecten*. Assen: van Gorcum.
- Kooy, Tijmen van der. 1937. *De taal van Hindeloopen*. 's-Gravenhage: Nijhoff.
- Laperre, Eline. 2012/2013. *The Locative Possessive in English and Flemish. A Diachronic Study*. Masterskripsje, Universiteit Gent. [https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/060/257/RUG01-002060257_2013_0001_AC.pdf (rieplichte op 7-4-2021)]
- Moravcsik, Edith A. 2003. A Semantic Analysis of Associative Plurals. *Studies in Language* 27, 469-503.
- Postma, Gerben & Pieter de Clercq. 1904. *Lytse fryske spraekleare it Westerlauwersk om 1900 hinne oangeande*. Ljouwert: van der Velde.
- Roggen, Cornelis. 1976. *Aasters. Oosterschellinger dialect*. Ljouwert: AFÛK.

- Roosjen, S.O., N.D. Kroese, W. Eekhoff. 1855. *Merkwaardigheden van Hindeloopen, bevattende Historische Bijzonderheden Omtrent de Woningen, Kleeding Gebruiken en Taal de Hindeloopers, benevens Taalproeven in Rijm en Onrijm*. Leewarden: Eekhoff.
- Sytstra, O.H. & J.J. Hof. 1925. *Nieuwe Friesche Spraakkunst*. Leeuwarden: van der Velde.
- Visser, Willem & Siebren Dyk. 2002. *Eilander Wezenbúek. Woordenboek van het Schiermonnikoogs*. Ljouwert/Leeuwarden: Fryske Akademy.
- Volquardsen, Sönnich. 2006/2007. *Liiwe ålerne än süschene*. Soldatenbriefe der Brüder Boysen aus dem Zweiten Weltkrieg. *Nordfriesisches Jahrbuch* 42, 63-72.